

G. E. R. LLOYD, *Early Greek Science. Thales to Aristotle* (col. Ancient Culture and Society), Londra, Chatto & Windus, 1970, 156 p., tabel cronologic, bibliografie selectivă, indici, hartă, 9 diagrame în text.

Apărută în noua colecție de popularizare a editurii Chatto & Windus, colecție condusă de M. I. Finley, sinteza lui G. E. R. Lloyd își propune să expună — într-un număr bine delimitat de chestiuni, și anume în legătură cu începuturile cercetărilor de astronomie, fizică și biologie, și în mai mică măsură în domeniul matematicilor — „mai întâi problemele, teoriile și metodele diferitelor ramuri ale științei care au reținut atenția grecilor și, în al doilea rând, ideile autorilor în chestiune cu privire la natura cercetării pe care o întreprind” (prefață, p. 1).

Primul capitol al cărții încearcă să răspundă unor întrebări preliminare esențiale pentru perspectiva cercetării, întrebări purtând asupra locului și specificului științei grecești în istoria începuturilor științei, precum și asupra cauzelor determinante ale acestor caractere particulare. Pornind de la dezbaterile opiniei atât de frecvent exprimate, conform căreia știința ca sistem de cunoaștere a apărut în Grecia pentru întâia oară în istoria umanității, autorul evocă pe de-o parte progresele fundamentale ale tehnologiei tuturor societăților primitive, pe de altă parte și, evident, în linii tot atât de generale, evoluția cunoștințelor științifice în Orientul Apropiat. Expunerea, extrem de sintetică, e deosebit de pertinentă și-l permite autorului să definească în limite rațional inteligibile originalitatea proprie cu adevărat științei grecești care, utilizând acumulările atât de importante de experiență, atât din existența și practica productivă milenară a societății, cât și din contactele cu Orientul, a izbutit să instaureze un sistem de cauzalitate naturală — ceea ce autorul numește „descoperirea naturii” — și în al doilea rând, „practica criticii raționale și a dezbaterilor” (p. 8). Refuzând retorica, această definire prealabilă a problemei permite și explicarea inovației de atitudine pe care o presupun începuturile științei grecești. Fără a intra în detalii, autorul admite dezvoltarea economică ca premisă prealabilă, necesară dar nu suficientă, accentuând mai cu seamă asupra raporturilor între evoluția socială și cu deosebire politică a statelor grecești și începuturile științei, considerate ca fiind o parte componentă a unei vaste dezvoltări, interesând întreaga lume arhaică. „Libertatea cu care filozofii milesieni puneau sub semnul întrebării idei mai vechi și se criticau unul pe celălalt poate fi comparată cu spiritul în care cetățenii orașelor-state în dezvoltare dezbăteau cea mai bună formă de constituție politică”, scrie Lloyd (p. 14), sugerând o paralelă între Solon și Thales și conchizând că „esența contribuției milesiene a fost de a introduce un spirit critic nou în atitudinea omului față de lumea naturală” (p. 15).

După această parte introductivă, capitolele următoare urmăresc cronologic problematica științifică a școlii milesiene (p. 16 — 23), a pitagoreicilor (p. 24 — 35) și, sub titlul „The Problem of Change” (p. 36 — 49) conflictul de idei între Heraclit și Parmenide, aportul lui Empedocle, principalele teze ale lui Anaxagora și teoria atomistă dezvoltată de Leucip și Democrit. Clarificarea sintetică, dar sistematică și convingătoare a problematicii științifice și meta-științifice a acestor școli filozofice, sublinierea etapelor progresului gândirii raționaliste, pun în evidență specificitatea contribuției adusă de filozofia presocratică la dezvoltarea științei, la apprehendarea problematicii acesteia. Fără a minimaliza inovația pe care gândirea filozofică greacă a reprezentat-o în raport cu mentalitățile tradiționale și cu mitul, dar și fără a-i acorda beneficiul — iluzoriu, fără îndoială — al unei creații totale și inexplicabile, sinteza lui Lloyd urmărește efectiv un mod de a raționa în dezvoltare, care poate astfel să fie inserat într-o evoluție istorică inteligibilă. Autorul pune în lumină semnificația fiecăreia din etapele parcurse, de la problematica formulată de școala din Milet și de la teoriile astronomice și cosmogonice ale pitagoreicilor, prin conflictul de idei între Heraclit și eleați, contribuind la formularea problematicii științifice și filozofice a devenirii, prin soluția empedocleică și teoriile novatoare în fizică ale lui Anaxagora, până la progresul hotărâtor marcat de teoria atomistă. Apreciind în chip nuanțat locul teoriilor

științifice în ansamblul preocupărilor filozofice ale fiecăreia dintre școli, locul practicii, al experimentului și observației științifice în dezvoltarea acestor teorii, autorul conchide că: „principala preocupare a filozofiei presocratice tîrzie e problema schimbării. E adevărat că ei aduc în discuție explicații ale multor fenomene diferite din domeniul meteorologiei, geologiei, fiziologiei și din alte domenii... Totuși, problema-cheie a filozofiei naturale era una generală, și anume natura devenirii și a schimbării. Răspunsurile propuse iau forma unor serii de teorii fizice, adică a unor explicații cu privire la constituentele ultime ale materiei. Dar problema era la origine filozofică. Empedocle, Anaxagora, Leucip și Democrit erau angajați în primul rînd nu în programe de cercetare, ci în discuții de o natură extrem de abstractă, în care conțau nu atît datele de experiență care puteau fi aduse în sprijinul unei teorii, cît economia și consistența argumentelor pe care ea se baza” (p. 49).

Extrem de important și elocvent ni s-a părut capitolul consacrat autorilor hipocratici (p. 50 — 65) care familiarizează pe cititor cu statutul profesional și social al medicinei și cu principalele realizări practice ale școlii medicale, ca și premisele lor teoretice din epoca clasică, a căror însemnătate pentru progresul științei și a concepțiilor raționaliste despre lume merită toată atenția.

Capitolul al șaselea e consacrat lui Platon; lucrul ar putea părea într-un fel surprinzător, într-o carte care nu urmărește nici istoria matematicii, nici pe cea a logicii. Autorul însă își propune de la bun început să examineze opinia curentă care face din întemeietorul Academiei „the arch enemy of science”. O reexaminare atentă a pasajelor clasice din *Republica* și *Timaios* îi permit să demonstreze contribuția lui Platon în rezolvarea citorva probleme deschise de teoriile empedocleice și atomiste, și să conchidă, la capătul unei analize de o remarcabilă stringență că, în pofida unui regres în investigarea empirică a fenomenelor, aportul platonismului la constituirea unei viziuni științifice de ansamblu asupra universului nu e deloc neglijabil, că atît exigența generalizatoare ridicată în fața științei cît și ideea structurii matematice a universului au adus o contribuție fundamentală la constituirea științei.

Capitolul următor, intitulat „Astronomia secolului al IV-lea,” trece în revistă explicînd cu o deosebită claritate progresele realizate prin cercetările lui Platon, Eudoxos, Callippos, Heraclides din Pont în direcția construirii unui model geometric capabil să explice mișcarea astrilor.

Capitolul consacrat lui Aristotel, cel mai cuprinzător, examinează contribuția științifică a Stagiritului, mai întîi în raport cu problematica științifică contemporană lui și în al doilea rînd în lumina felului în care filozoful însuși formulează țelurile cercetării întreprinse. Pornînd de la teoria aristotelică a cunoașterii și de la o reexaminare a raportului între teoria generală a silogismului și demersurile cercetării în cazurile concrete, Lloyd evidențiază progresele metodologice remarcabile pe care le-a permis opera lui Aristotel; pe de altă parte, el subliniază acumularea de fapte și observații, progresele realizate în domeniul științelor naturii. Fără a uita unele limite ale teoriei aristotelice, rolul de deschizător de drumuri care-i revine lui Aristotel în domenii fundamentale ca dinamica sau biologia este reliefat în chip pregnant. Examinînd sumar dezvoltările ulterioare fundamentate de opera aristotelică și de cercetările efectuate în școala întemeiată de el, Lloyd încheie: „În vreme ce Platon e mai cu seamă autorul aplicării matematicilor la înțelegerea fenomenelor, una din contribuțiile fundamentale și durabile ale lui Aristotel a fost de a fi susținut în teorie, demonstrînd și în practică, valoarea întreprinderii unor investigații empirice detaliate” (p. 124).

Un capitol de concluzii generale pune în lumină statutul și condițiile cercetării științifice antice, raportul special între știință și filozofie și între știință și *techné*. Apreciînd în chip nuanțat limitele pe care știința antică le demonstrează în utilizarea experimentului, privit ca argument coroborativ și nu ca metodă heuristică, Lloyd subliniază de asemenea că „ideologia dominantă” a cercetării pure nu a permis să se conceapă o explorare sistematică a aplicabilității concluziilor cercetării — evidențînd totuși numeroase domenii particulare, de la medicină la *chrematistică*, ale cercetărilor aplicative.

Rezumînd, autorul sintetizează contribuția principală a științei grecești pînă în epoca elenistică : mai întîi progrese notabile în cunoașterea faptică a numeroase domenii, apoi progrese în aprehendarea naturii unor probleme — mai cu seamă cea a schimbării — și, în sfîrșit, cele două principii metodologice cu privire la aplicarea matematicilor și la cercetarea empirică.

Prezentarea relativ amănunțită a cărții a încercat să pună în lumină principalele calități ale acestei sinteze ; extrem de logic articulată, ea e în același timp perfect accesibilă unui public cultivat și încărcată de sens pentru specialist. Dominînd subiectul cu o remarcabilă capacitate a expresiei sintetice, cartea încorporează, fără nici un exces, unele din punctele de vedere cele mai moderne cu privire la societatea și mentalitatea greacă, inserîndu-le într-un raționament firesc, nuanțat și convingător. Excelentă introducere în subiect, cartea lui Lloyd are și meritul de a fi o lecție despre exigențele superioare și metodologia adecvată ale unei lucrări de popularizare în sensul cel mai bun al cuvîntului.

Zoe Petre

MIHAI GRAMATOPOI., *Moiră, Mythos, Drama*, București, ELU, 1969, 240 p.

Această carte, apărută în anul 1969, bine primită atît de cercurile de specialitate cît și de marele public, se înfățișează ca o serie de eseuri asupra tragediei grecești, fără stringentă legătură între ele. În „Cuvîntul înainte” autorul explică acest mod de abordare a subiectului sau mai bine zis a subiectelor ce și le-a ales drept un „Inconjur precaut al unei realități. (respectiv, drama tragică la vechii greci) care, datorită mulțimii veacurilor, se lasă greu surprinsă”. Alinierea acestor studii dinspre problematica antică a tragediei spre problematica modernă nu echivalează cu o coerență tematică la care ne-am fi așteptat, după enunțul formulat în titlu. Cu toate că la începutul capitolului *Istoricul teoriilor asupra Dramei* (p. 153) autorul se străduiește să lămurească motivele care l-au determinat să atace și subiecte de istorie literară, poate n-ar fi fost rău ca din punct de vedere editorial să se facă o distincție între grupele de studii.

Moiră, Mythos, Drama, iată un titlu cu rezonanță, amintind de alte titluri asemănătoare care se află pe coperta unor cărți semnate de un Nestle sau de un Ridgeway. Dacă totuși ar fi să facem o clasificare privind substanța și finalitatea studiilor scrise de M. Gramatopol, după alte criterii decît o face autorul la locul citat, am recunoaște următoarele compartimente : a) studii cu fond filozofic și istoric, ca de pildă : „Moiră, simbolul filozofic al destinului” ; „Irațional și tragic la Eschil” ; „Eroismul lui Oedip” ; b) Studii de estetică literară : „Tragedia și conceptul armoniei” ; „Mijloacele poetice și scenice ale tragicului” ; c) Studii de istoria teoriei literare : „Istoricul teoriilor asupra dramei” ; „Originile tragediei și exegeza modernă” ; d) ultimele studii, privind relațiile dintre tragedia greacă și teatrul modern, cît și pe acelea dintre tragedia greacă și lumea contemporană — înfățișează discuții la ordinea zilei asupra tragediei grecești în viziunea oamenilor din secolul XX.

Lipsa de unitate în tratarea unor subiecte a căror singură trăsătură de unire este referirea la drama tragică nu este cîtuși de puțin supărătoare. Fiecare capitol se citește cu plăcere fiindcă autorul are de obicei ceva de spus, observații sau comentarii care reflectă o îndelungă meditație. Argumentarea academică a unor teze cu care poți sau nu să fii de acord, dar care, din punct de vedere al demonstrației este expusă cu eleganță și claritate, adaugă un surplus de interes lecturii capitolelor din *Moiră, Mythos, Drama*.

Din păcate, valoarea intrinsecă a studiilor care ne preocupă nu se menține constant la nivelul atins, printre altele, de articolul *Irațional și tragic la Eschil*, p. 55 — 71, care mi se pare unul dintre cele mai izbutite și care continuă linia trasată acum 20 de ani de E.R. Dodds în